

Artikel

Bo Broers en Henk Vinken

Monitoren van cultuur

Weten wat er speelt in de regio

Een monitor kan een effectief hulpmiddel zijn om cultuurbeleid te voeden. Op lokaal niveau zijn er verschillende initiatieven ontwikkeld om er een te ontwikkelen. Welke visie op de betekenis van cultuur zit daarachter? En hoe pakt het uit?

Vanaf 2015 neemt het aantal initiatieven dat de lokale betekenis van cultuur monitort toe. Voordien werd ingezet op het verzamelen van landelijke cijfers en het presenteren ervan in een zinvolle samenhang. Naast *Cultuur in beeld*, dat het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) tot 2017 regelmatig uitbracht, verscheen in 2013 de eerste landelijke *Cultuurindex* van de Boekmanstichting en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (inmiddels de *Cultuurmonitor*).

Met de komst van deze landelijke cijfers groeide de vraag naar een lokale vertaling en relevantie. *Atlas voor gemeenten* verzamelde die al, maar dat waren niet (controleerbaar) dezelfde als die van de landelijke initiatieven. Lokale bestuurders van gemeenten, provincies en culturele organisaties bleken behoefte te hebben aan cijfers over het lokale culturele veld, en aan harmonisatie van landelijke, provinciale en lokale cijfers. Vooral cijfers van verschillende niveaus die onderling te vergelijken zijn en in te zetten zijn voor het onderbouwen van lokaal beleid (Vinken 2017).

Een eerste poging tot het verzamelen van dit type cijfers was voor de provincie Noord-Brabant en de belangrijkste vijf steden daarbinnen. Welke initiatieven zijn ontwikkeld om tot een gedegen monitoring te komen, welke visie op de (lokale) betekenis van cultuur zit daarachter en wat is de bruikbaarheid ervan tot op heden?

Bundeling van monitoringsinitiatieven

Tussen 2010 en 2020 ontstonden allerlei initiatieven om de staat van cultuur in beeld te brengen. Alleen al in de provincie Noord-Brabant verscheen *De culturele atlas*, in eerste instantie een visuele weergave van de verschillende soorten culturele organisaties in de steden in die provincie. Later werd dit een uitvraag van instellingen over hun inkomsten en activiteiten langs de lijnen van *Cultuur in beeld*. In een benchmark werden de provincies onderling vergeleken langs een aantal kerncijfers uit de landelijke *Cultuurindex* en het veld werd in kaart gebracht met zogenaamde talentpiramides (van 'basis' tot 'top'). Daarnaast liepen er gemeentelijke burgerpeilingen die onderling vaak onvergelijkbare cijfers opleverden en verschenen er

regelmatig ‘alarmerende’ getallen over de uitgaven aan cultuur op lokaal niveau. De provincie Noord-Brabant en de vijf steden zagen in dat het belang van deze cijferverzamelwoede kon toenemen als de talrijke versnipperde initiatieven gebundeld werden in een brede monitor die aansloot en voortbouwde op zowel de landelijke als de lokale voorbeelden. Dit leidde tot de monitor *Waarde van cultuur*.¹

Hans Mommaas, toenmalig directeur van onderzoeksinstituut Telos, deed een poging om een gemeenschappelijke visie te ontwikkelen die de vele onderzoeksinitiatieven moest samenbrengen. Hij onderscheidde drie zogenaamde kapitalen waarmee een samenhangend beeld van het culturele veld te maken is: cultureel kapitaal, sociaal kapitaal en economisch kapitaal (Mommaas 2012). Het essay en de drie kapitalen vormen de basis voor de monitor *Waarde van cultuur*, waarvan de eerste editie verscheen in 2018.

Drie kapitalen

Door te werken op basis van de drie kapitalen wordt de waarde van cultuur vanuit verschillende perspectieven in beeld gebracht. Bij cultureel kapitaal zijn dat cultuurgoeederen: van schilderij tot designscooter, van fanfare tot klassieke muziek, van carnaval tot bloemencorso. Onder dit kapitaal valt het aanbod van kunst en cultuur in de provincie en het verwijst naar de eigenstandige artistieke waarde en dynamiek van kunst en cultuur. De artistieke, creatieve dimensie heeft een eigen plaats die zich niet per se verbindt (of zou moeten hoeven te verbinden) aan sociale of economische opdrachten of condities. Pascal Gielen et al. hebben het in hun onderzoeksrapport *De waarde van cultuur* behalve over economische, cognitieve of educatieve, en sociale waarde en gezondheidseffecten over intrinsieke of ervaringswaarde van kunst en cultuur (Gielen et al. 2014).

Onder sociaal kapitaal wordt de publiek-maatschappelijke betekenis van kunst en cultuur verstaan, zoals de aard en omvang van de publieke betrokkenheid en waardering van kunst en cultuur. De websites van het SCP en het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) laten zien dat er al veel onderzoek naar publieksparticipatie en -bereik is

gedaan. Bovendien houden de verschillende kunst- en cultuursectoren de publieke belangstelling binnen hun sector bij. Dat heeft deels, met name voor de gesubsidieerde instellingen, te maken met de verplichte verantwoording van de besteding van publieke middelen, maar zeker ook met de wens en de noodzaak van instellingen om in publieke en politieke discussies te kunnen tonen wat het maatschappelijk draagvlak is. In de monitor kunnen we onder de noemer sociaal kapitaal ingaan op de participatie en waardering en zo op het maatschappelijk draagvlak van kunst en cultuur. Kunst draagt bij aan sociale cohesie. Ze beïnvloedt bindingen, verbondenheid en wederkerig gedrag tussen mensen. Cultuur leert mensen te handelen en te zijn naar de normen en waarden in een samenleving en beïnvloedt daarmee weer de samenhang tussen individuen en groepen daarbinnen (Ibid., 62).

De economische dimensie van kunst en cultuur krijgt sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw steeds meer aandacht. Er is een breder aanbod dat een groeiende belangstelling heeft en waaraan meer geld besteed wordt, het laatste decennium vooral aan kunst en cultuur op digitale platforms. Het gevolg is een grotere multimediale economie, nieuwe belevingsplatforms voor onder andere gaming en audiovisuele producties, en een aanwas van culturele ondernemers en culturele werkgelegenheid. Culturele makers of misschien beter ‘creatieven’ lijken in dit klimaat sterk in economische achting gestegen. De creatieve industrie, een breed palet aan bedrijvigheid van architectuur tot entertainment, is benoemd tot een van de negen topsectoren in Nederland. →

Door te werken op basis van de drie kapitalen wordt de waarde van cultuur vanuit verschillende perspectieven in beeld gebracht

Mommaas stelt dat de bredere culturele infrastructuur van publieke voorzieningen, van het erfgoed en de culturele opleidingen ‘meelift’ met de nieuwe economie vanuit een ‘meekoppelend belang’. Zij zorgen voor een creatief en innovatief klimaat waar hoog-opgeleiden, cultureel ondernemers en andere bedrijven zich willen vestigen (Mommaas 2012, 23). In de monitor is er vooral aandacht voor de creatieve en daarbinnen de culturele werkgelegenheid en bedrijvigheid, en voor kunst en cultuur en het vestigingsklimaat.

Herhalen en verdiepen

De monitor *Waarde van cultuur* combineert herhaling en verdieping. Door het herhaald meten van de cijfers over de drie kapitalen ontstaat een beeld van de ontwikkelingen in het culturele veld op langere termijn. De monitor houdt hierin bewust rekening met de verschillende actoren die ieder op hun eigen niveau en wijze benaderd dienen te worden. De meeste CBS-data gaan over culturele instellingen, zoals podia en musea. Voor instellingen zijn die in de monitor aangevuld met vragen naar inkomsten, activiteiten en de publieke respons hierop en voor burgers met een eigen peiling over participatie. Ook vinden er groepsgesprekken plaats

Door het herhaald meten ontstaat een beeld van ontwikkelingen op langere termijn

met kunstenaars en/of vertegenwoordigers van culturele organisaties en raadplegen we surveydata die meer informatie bieden over actieve participatie aan cultuur, zoals het LISS-panel. Deze worden aangevuld met data van kennis-, koepel- of brancheorganisaties, zoals LKCA, Cultuurconnectie, Museumvereniging en VNPF. Met CBS-microdata zoomen we in op de Brabantse gemeenten en kijken we naar werkgelegenheid en bedrijvigheid.

Daarnaast gaan we per kapitaal na welke thema's er op dat moment nadere aandacht behoeven. Zo is er bij cultureel kapitaal gekeken naar de aantrekkingskracht van de culturele infrastructuur (netwerk van andere kunstenaars) voor kunstenaars om zich in een bepaalde stad te vestigen. En met *big data* namen we de balans tussen het gesubsidieerde en het ongesubsidieerde aanbod onder de loep. Dit verdiepende onderzoek heeft een waarde in zichzelf maar is ook instrumenteel voor het monitordeel: is het verdiepende thema herhaaldelijk meetbaar in de monitor op te nemen? Zo behoort het big data-onderdeel inmiddels tot de basis van de monitor.

Noord-Brabant als voorloper

Waarde van cultuur was in 2018 de eerste rapportage waarin provinciale cijfers, die voorheen versnipperd verzameld werden, op een brede en gedetailleerde wijze werden samengebracht. Daar speelt de reeds bestaande nauwe samenwerking in de provincie Noord-Brabant tussen de grootste steden en de provincie, verenigd in Brabantstad, een rol bij. De monitor, waarvan inmiddels de derde editie in de maak is, werd ook een basisonderdeel van de regionale cultuurprofilering van Noord-Brabant.

De provincie Utrecht volgde direct na die eerste monitor door de indicatoren van hun *Monitor cultuur en erfgoed* gelijk te stellen. Ook volgde een benchmarkonderzoek naar de relatieve positie van de provincies Flevoland, Drenthe en Gelderland. Voor de laatste is nu, in samenwerking met Cultuur Oost, een brede monitoring in gang gezet, op veel onderdelen vergelijkbaar met die in Noord-Brabant. Voor Zeeland is een pilot gaande waarin een beperkt aantal onderdelen uit de Brabantse monitor is overgenomen. De betrokken Brabantse gemeenten tonen interesse in hoe de provinciale cijfers te specificeren zijn voor hun stad.

Bruikbaarheid

Dit geeft aan dat er op diverse niveaus wordt nagedacht over de bruikbaarheid van de gegevens die een brede monitoring als die in Noord-Brabant (en nu ook Gelderland) oplevert. Het doel van een dergelijke monitor is om cultuurbeleid op verschillende niveaus te voeden, zodat gefundeerde keuzes voor beleid gemaakt kunnen worden. Die dragen op hun beurt zorg voor een groter draagvlak voor cultuur onder de bevolking. Het Brabantstad-overleg maakte al direct na de eerste editie van de monitor gebruik van de gegevens, die vragen om verdiepend onderzoek en/of pas interessant worden na herhaling in de tijd. *Waarde van cultuur* hield het overleg een spiegel voor wat betreft actuele ontwikkelingen, waarmee zij reflectie en feitelijke onderbouwing in de beleidscyclus implementeert. De steden hebben een actieve rol in het invullen en verfijnen van de relevantie van de monitor. De opzet en inhoud worden afgestemd met deze partijen en soms, zoals in Gelderland, ook met een breed scala van belanghebbenden uit het veld, bijvoorbeeld gezelschappen, opleidingen, centra voor de kunsten en combinatie-instellingen.

De monitor heeft als instrument nu al impact. Zo kijkt de gemeente Tilburg naar de inzet van het cultuurbeleid langs de drie kapitalen: welke waarde heeft wat wij doen voor (de diversiteit en aantrekkelijkheid van) het artistieke aanbod, voor de participatie van/impact onder mensen, voor de economische vitaliteit van de sector en andere partijen? De conceptuele visie achter de monitor op de waarde van cultuur, gevat in drie kapitalen, en de resultaten uit de monitor op deze vlakken bieden daarbij houvast, des te meer als de monitoring zich ook toespitst op de steden zelf en die daarmee positioneert binnen de provinciale context.

Naast het voeden van lokaal beleid biedt de monitor als instrument kansen de betrokkenheid bij kunst en cultuur van verschillende stakeholders te vergroten. Onderzoeksinstrumenten kunnen als vehikel dienen om de dialoog aan te gaan, om de uitkomsten te duiden en richting te geven of om juist aanvullende informatie op te halen. En om gezamenlijk te kijken wat nodig is in de stad op het gebied van kunst en cultuur.

Een belangrijke 'bijvangst' is dat gemeenten, te beginnen bij de vijf grootste, samenwerken

aan een gezamenlijke monitorings- en verantwoordingssystematiek. Er wordt nu op een zelfde manier aan instellingen gevraagd wat de inkomsten zijn, wat de activiteiten en wat de bezoeken. Ook wordt een deel van de eigen burgerpeilingen rondom cultuurparticipatie gereserveerd voor vragen die in alle steden op dezelfde wijze gesteld worden, eveneens in lijn met de vraagwijze op provinciaal en landelijk niveau.

Tot slot worden wij naar aanleiding van de monitoring regelmatig benaderd door beleidsmakers van binnen en buiten de provincie met vragen over cultuur. Zo ontstaat een steeds verfijnder beeld van wat we al wel en wat we nog niet weten, ofwel van wat we moeten doen om de monitoring van cultuur beter en bruikbaar te maken, ook voor belanghebbenden in de regio. •

Literatuur

- Gielen, P. (et al.) (2014) *De waarde van cultuur*. Brussel: Socius.
- Mommaas, H. (2012) *De waarde van cultuur: naar een nieuw cultureel zelfbewustzijn in Brabant*. Tilburg: Telos.
- Vinken, H. (2017) *De cultuurindex en de regio: wensen van gebruikers op lokaal niveau*. Tilburg: Pyrrhula Research Consultants.

Noot

- 1 De monitor kwam tot stand uit een samenwerking van bkcc (later gefuseerd tot Kunstloc Brabant), de Boekmanstichting, de onderzoeksinstituten PON en Telos (later samengevoegd tot Het PON & Telos) en Pyrrhula Research Consultants.

Bo Broers
is organisatie-
wetenschapper
en onderzoeks-
adviseur bij
Het PON & Telos
in Tilburg

Henk Vinken
is socioloog
en onderzoeks-
adviseur bij
Pyrrhula Research
Consultants in
Tilburg